

cea literară (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 70). S'ar putea ca *staul* să fie, într'adevăr, forma ce continuă rostirea populară a țaranului care-și avea în gospodărie, *stablum*-ul său, iar *staur* să se fi păstrat în graiul veteranilor, care continuau în graiul lor termenul oficial *stabulum*, întrebuițat în cazărmi. Tot astfel, alături de *amblare*, unul dintre cele mai populare cuvinte ale limbei; poate să se fi continuat rostirea *ambulum* în limbajul militar și al cercurilor sociale suprapuse, care făceau echipaje și care vor fi ținut să aibă cai buiestrași, întocmai precum în evul de mijloc erau dresați ca buiestrași caii care purtau pe castelane și pe prelați (*haquenées* și *palefrois*, cf. *Grande Encyclopédie* s. „amble“).

S. Pușcariu.

RECENSII.

A. Meillet, *Linguistique historique et Linguistique générale*. Paris, Champion, 1921. (Vol. VIII din „Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris“). Pp. VIII + 334.

A. Meillet e unul dintre cei ce cred că studiile asupra limbei omenesci nu formează apanajul câtorva specialiști, ci ele pot și trebuie să intereseze pe orice om cult. Din lucrarea de amănunt pe care savantul o face în camera sa de lucru, se desprind adevăruri de ordin general și probleme ce merită a fi cunoscute de oricine meditează, fie și numai ca amator, asupra admirabilului mecanism al graiului omenesc. Învățații, întrebuițând acel aparat de termeni tehnici și acele scurtări „savante“ care trebuiau să înfricoșeze pe orice nespecialist, s'au izolat în mod vinovat de publicul mare, stărpind în el interesul înăscut pentru tainele ce stăpânesc graiul omenesc.

Spre a restabili acest contact, Meillet a publicat prin diferite reviste mari o serie de studii lingvistice, căutând să pună pe cetitori în curent cu chestiunile care preocupă mai ales pe învățații timpului. O face cu admirabilul său dar de expunere și cu acea claritate de stil, caracteristică Francezului, care pare a nu cunoaște greutatea de învins în exprimarea celor mai adânci și mai subtile gânduri. Tipărind acum în volum diferitele articole de reviste, la care adaugă câteva nouă, autorul ne-a dat una din cele mai frumoase cărți de lingvistică pe care mi-a fost dat să le citesc. Orice cetitor cult va găsi în ea pagini ce-l vor interesa. Ea va servi însă în deosebi ca o orientare sănătoasă celor ce, ca profesori în școlile secundare, continuă a face din studiul limbilor unul din cele mai aride obiecte de învățământ.

când el ar putea fi cel mai plăcut. Într'adevăr, „gramatica”, așa cum se învață și azi în școli, este în esență tot cea formalistă a gramaticilor greci sau latini, deși lingvistica stă, de o sută de ani încoace, pe temeiuri cu totul nouă. Meillet arată cum chiar atunci când izbutim să traducem o frază franceză în limba rusească cu cuvinte echivalente, verbul rusesc exprimă totdeauna o nuanță care nu există în cel francez, și invers. „Gramaticii, dând aceleași numiri formelor gramaticale ale diferitelor limbi și construind după același plan gramatica tuturor limbilor, au păcătuțit nespun de mult și au răspândit cele mai multe idei false” (p. 181).

Cel mai mult folos îl vor avea cetind această carte înșiși cercetătorii limbei. Deși adesea găsești lucruri cunoscute, felul metodic în care sânt expuse, admirabila claritate și exemplele puține dar luminoase și caracteristice, fac ca cele știute să ți se lămurească, ca lucrurile expuse să le vezi într'o lumină nouă. Cetiți bunăoară studiul „asupra caracterului verbului” (p. 175-188) și veți găsi un adevărat model de sinteză, plin de idei lămuritoare.

Importanța deosebită a cărții stă în felul cum pune problemele nouă ale lingvistice și în felul cum se apropie de soluționarea lor.

În fruntea cărții se tipărește lecția de deschidere, pe care urmașul lui Bréal o ținea la Collège de France despre „Starea actuală a studiilor de lingvistică generală”. Încă în anul 1906 Meillet insistă asupra necesității de a se ținea seamă în lingvistică de momentul social; de atunci încoace a revenit de repețite ori asupra acestui subiect. În studiul despre „Legile fonologice” pe care-l public la alt loc al acestui volum am citat adesea cartea eminentului învățat francez. Totuși, în unele amănunte mă deosebesc de el.

În frumosul său studiu „Diferențierea și unificarea în limbă” (p. 110-129) el arată cum deosebirea de clasă socială, de castă, chiar și de sex, produce cele mai mari diferențieri ale graiului unei națiuni și cum, pe de altă parte, nevoia de a se supune acelorași legi sociale produce unificarea graiului. Din acest studiu reiese că deosebirile produse de „dialectele sociale” se reduc asupra tezaurului lexical și a felului de a da prin cuvinte expresie gândului. În alt loc ne spune chiar *expressis verbis* că inovațiile lexicale și frazeologice sânt în oarecare măsură rezultatul invenției individuale, generalizate prin imitație, dar că inovațiile fonologice și morfologice n'au nimic a face cu invenția individuală, căci articulăm sunete și întrebuințăm forme gramaticale fără să avem conștiință de procedeele întrebuințate (p. 72). În opoziție cu acest punct de vedere, eu am căutat să arăt că indivizii grăitori, mai ales cei cu talent pentru limbă, au fiecare în

minte o „gramatică“ a lor și că schimbările graiului se explică prin aceea că analiza și sinteza materialului de limbă nu se face în creierul nostru în același fel, ci fiecare individ contribuie cu gramatica sa la inovațiile de limbă, nu numai cu privire la tezaurul lexical și la frazeologie, ci și la sintaxă, morfologie și chiar și la fonologie. Din sumedenia nenumărată de inovații individuale, rămâne, prin selecție, o parte mică, care se generalizează prin imitație. Cred că *imitația* înșiși e un fapt pur social, precum *prestigiul*, pe care îl exercită anumiți indivizi asupra noastră, e un fenomen ce ține de sociologie. ✕

Meillet nu neagă importanța „împrumutului“. Dimpotrivă; în lecția sa de deschidere, el accentuează că prin studiile mai nouă asupra vocabularului și a extinderii lexicografice s'a putut constata cât de naivă eră concepția celor ce credeau că de câte ori un cuvânt de azi se potrivește foneticeste cu prototipul său, el trebuie să fie considerat ca urmaș direct al acestuia, transmis în curs de veacuri; s'a exagerat rolul evoluțiilor spontane, crezându-se că împrumutul e un fenomen accesoriu; de fapt el e un fenomen normal și importanța lui, se vedește din ce în ce tot mai mult (pag. 6-7). Dar el deosebește împrumuturile care se fac prin imitație, de schimbările spontane și simultane datorite unor tendințe generale și colective. De asemenea Meillet nu desconsideră rolul pe care îl are *prestigiul*. Dacă Galii din societatea înaltă au primit limba Romanilor sau dacă graiul parizian pătrunde azi în orașele din provincie, este o chestie de prestigiu. Dar afară de a est fenomen „exterior“, „mai este schimbarea lingvistică în interiorul limbei, care provine din acțiunea tendințelor, unele universale, altele speciale, ale cutării limbi sau grup de limbi“ (p. 73). Tot astfel, el admite că imitația e un mijloc de propagare, dar crede că indivizii sânt aplecați să accepte inovațiile pentru că ele „răspund unei trebuințe simțite de ei“. „Existența unei tendințe colective e ceea ce domină tot; puțin importă rolul pe care-l are imitația în realizarea schimbărilor“. „Sânt forțe care luc ează asupra colectivității aceleiași limbi. Pentru că se găsesc în aceleși condiții și fiindcă sânt atinși de aceleși acțiuni, subiectele grăitoare primesc aceleși inovații“. „Existența unei tendințe colective e ceea ce domină tot; puțin împoartă rolul pe care-l joacă imitația în realizarea schimbărilor“. „Istoricul poate dori să cunoască procesul de amănunt prin care inovațiile gramaticale se întâmplă; lingvistul, care are a face cu faptul colectiv al limbei, se poate mulțumi ușor a nu-l ști“. „Convergențele observate permit a stabili că, în ceea ce privește schimbările de limbă, inovațiile sânt mai de grabă generale decât generalizate și că identitatea sau paritatea condițiilor în care se găsesc subiectele vorbitoare e faptul esențial, imitația fiind un lucru secundar“ (pag. 73-75).

Caracteristic în privința aceasta e exemplul pe care-l aduce la pag. 232. El arată că rostirea *wa* în loc de *we* a grupului de sunete scris în franțuzește *oi* (în exemple ca *moi*, *toi*, *boire* etc.) s'a născut la Paris „ca rezultat al unui proces fonetic spontan, care a trebuit să se realizeze, în mod independent și necesar, la toți indivizii care au învățat a vorbi la o anumită dată“. De la Paris această rostire s'a răspândit, prin imitație, în împrejurimi tot mai largi. În rostirea de azi a grupeii de sunete *wa*, trebuie să distingem deci două lucruri cu totul deosebite: o inovație fonetică spontană, la Parizieni, și un împrumut în celelalte regiuni ale Franței.

Mi se pare că în această concepție se amestecă încă o parte din ideile școlii la care Meillet a învățat în tinerețe. Faptul, observat de predecesorii noștri, că anumite schimbări de limbă, cu deosebire cele fonetice, apar generalizate și colective la o anumită dată și la un anumit loc, e într'adevăr atât de uimitor, încât numai cu greu te poți dezbăra de părerea că la baza acestui fenomen trebuie căutate anumite forțe colective, necunoscute încă. Astfel se naște la învățatul francez acel compromis între vechea concepție și între noile idei al căror propagator convins este, că rostirea *wa* s'a răspândit prin imitație, ca un împrumut, în împrejurimile Parisului, dar în capitala însași ea a fost un fel de „molimă“, care a cuprins, fără posibilitate de zăgăzuire, în mod spontan și inconștient, la o anumită dată, pe Parizieni.

De ce n'am putea merge cu un pas mai departe, admitând că și în Paris, inovația de rostire s'a răspândit tot prin împrumut, imitație, plecând de la rostirea unui individ cu prestigiu? O concepție etică, o superstiție, un obicei, pe care-l putem constata într'o regiune limitată geograficește, poate de asemenea să se lătească, prin împrumut, imitație, la un popor întreg sau chiar la un complex de popoare legate prin același fel de traiu și având aceeași stare culturală. Dar dacă pătrundem cu cercetările noastre mai departe, la însași colectivitatea de oameni de la care a plecat această inovație, putem constata că ea a fost la început individuală. Astfel multele superstiții, obiceiuri și credințe pe care le găsim și azi la poporul român, și care erau mai de mult și mai accentuate, sânt de origine bogomilică. Dar bogomilismul însuși, acolo unde s'a născut, a fost la început religia unui individ cu prestigiu mare, a lui Bogomil. Nu știm încă — deoarece sociologia e încă o știință tânără — de ce tocmai preceptele acestui predicator din sec. X au găsit un teren mai potrivit în sudetul european decât filosofia religioasă a altor predicatori. Nu știm nici aceea, de ce anumite inovațiuni prind mai repede la unele grupe sociale și popoare decât la altele. Dar de sigur cauzele pentru care inovațiunile de limbă pot deveni colective sânt aceleași ca și pricinile pentru care

cutare concepție religioasă cuprinde, ca un val, pe toți membrii aceluiași grup social. M'am întrebat adesea, de ce poporul românesc a primit în toate timpurile atâtea cuvinte și construcții de la popoarele cu care a venit în contact și de ce primește și astăzi atâtea neologisme, în mare parte inutile. Se poate răspunde: cauza este tendința de a avea cuvinte nouă mai expresive decât cele vechi. Dar acest răspuns, de sigur just, nu e de fapt decât o amânare a răspunsului adevărat, căci expresiile nouă și le putea plăsmui poporul român în atâtea cazuri din însuși materialul de limbă de care dispunea. Mi se pare că pricina este aceeași care face ca acest popor român să primească, cu atâta ușurință și cu o atât de mare lipsă a simțului tradițional, toate inovațiile sociale pe care i le aduce de un secol încoace contactul cu cultura apusului . . .

Meillet crede că trebuie să admită în lingvistică forțe colective în acțiune, care determină dezvoltarea în aceeași direcție a limbei oamenilor cu aceeași structură socială. Această concepție, care ar explica ivirea și răspândirea unei legi fonologice în mod spontan și în afară de conștiința vorbitorilor, el o întemeiază pe observația făcută în limbile slave, unde se pot constata inovațiuni de limbă, care nu izvorăsc dintr'o sursă comună, ci s'au dezvoltat, după diferențierea limbei slave primitive în limbile de azi, în același sens. Astfel înlocuirea persoanei prime din singularul indicativului prezinte, la verbe de tipul *Дѣлаахъ* printr'un tip *Дѣлаахъ*, apoi formele nouă în flexiunea adjectivului, sânt în mai multe limbi slave moderne la fel, fără ca ele să poată fi datate, după convingerea sa, din vremuri străvechi. Meillet deduce deci că, după diferențierea unei limbi în mai multe limbi autonome, tendințele generale de evoluție continuă să existe și produc în aceste limbi inovațiuni paralele „fără ca să putem admite o influență a uneia asupra celeilalte” (pag. 37). Insemnătatea ce o dă el acestei constatări se vede din faptul că propoziția aceasta e subliniată în text, deși în cartea sa de altminteri nu se prea întâlnesc litere cursive (cf. și pag. 65).

Nu am competența de a mă pronunța asupra acestor „convergențe în dezvoltarea limbilor” (pag. 61—75), întrucât ele privesc limbile slave¹. Dar cazuri analoage avem în limba română. Aceste convergențe realizate — la aparență — după încetarea epocii străromâne, le-am discutat în lucrarea mea „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen” și cred că am izbutit să arăt că ele se reduc la deosebiri dialectale în epoca limbei primitive și

¹ În studiul meu mai sus citat am constatat și eu astfel de cazuri de ivire a aceluiași inovațiuni în diferite părți ale teritoriului cuprins de o limbă, fără ca să fi existat o comunitate geografică (DR. II 63 ș. u.) și am căutat să le explic prin aceea că e firesc ca la membrii aceluiași neam interpretarea limbii să nu se deosebească mult și deci ca posibilitățile de a generaliza inovații individuale să fie aceleași în regiuni diferite.

că în dialectele actuale începuturile de inovațiuni s'au generalizat sau au dispărut. Cred de asemenea că nu greșesc presupunând că cu aceeași metodă se poate ajunge, și pe terenul limbilor slave, la explicațiuni satisfăcătoare. Eliminând din discuție asemănările incidentale, care, precum accentuiază și M., sânt de cele mai multe ori evidente pentru lingvist, am căutat în „Locul limbei române între limbile romanice“ să stabilesc chiar câteva criterii principiare pentru a recunoaște din astfel de convergențe, legăturile mai strânse de înrudire între limbile de aceeași familie. Insist asupra acestui punct, nu din dorul de a mă cită, ci fiindcă mi se pare că între cei ce se ocupă cu lingvistica comparată, Meillet a recunoscut mai bine decât oricare altul valoarea demonstrativă a limbilor romanice, care pleacă de la limba cunoscută latină și deci ne dă și posibilitatea de a controla dacă speculațiunile noastre retrospective sânt juste sau nu¹. O astfel de valoare are și limba română prin faptul că cele patru dialecte ale ei sânt despărțite unul de altul geograficește. De multe secole între trei din aceste dialecte nu mai există nici o posibilitate de contact direct, iar convergențele lor în inovațiuni pot fi urmărite retrospectiv cu mijloace cu mult mai perfecte decât cele din limbile slave.

Cu această concepție a lui Meillet se potrivește și definiția pe care o dă el înrudirii limbilor: Înrudirea este dată prin conștiința nealterată ce există într'un popor că vorbește același graiu și prin voința, mai mult sau mai puțin hotărîtă, de a vorbi limba tradițională (p. 69 și p. 104). Analogiile de structură, cât de mari, dacă nu sânt întovărășite de fapte particulare semnificative, nu documentează o înrudire lingvistică“ (p. 26—27). „Afirmăția rubeđeniei între două limbi nu implică persistența nici unei legături între ele; ea presupune numai un fapt istoric: cele două limbi înrudite, la un moment dat din trecut, nu alcătuiau decât una“ (p. 13). Oricât ar fi însă de diferite, în urma evoluțiilor suferite, în materialitatea lor, limbi odinioară înrudite, ca cele indoeuropene (d. ex. cea engleză de cea rusească), ele sânt asemănătoare în direcția lor generală de dezvoltare. Studiind deci o limbă, trebuie să urmărim curba de evoluție a întregii familii (p. 7—10).

Mai puțin explicit e Meillet cu privire la influența elementului autohton asupra limbei nouă. Se pare însă — și aceasta se vede și în scrierile sale mai recente (cf. *Bulletin de la Société de linguistique*, 1922, p. 5—6) — că el admite explicarea anumitor tendințe generale în rostire prin substratul etnic de la baza unui popor.

¹ Astfel constată el (p. 162) că din faptul că numai două conjuncții și un relativ se acopăr în limbile indoeuropene nu se poate trage concluzia ex silentio că în limba primitivă n'au existat conjuncții mai multe, căci dacă am reconstrui limba latină din limbile romanice, n'am ști că strămoșii noștri aveau pe *sed, nam, cum* etc. Astfel de cuvintele mor repede, fiind

Din celelalte — atât de numeroase și atât de interesante — chestiuni atinse în această scriere bogată, mai amintesc câteva.

Autorul ar dori ca lingviștii să cerceteze *legile generale lingvistice*, care nu-s nici legi fiziologice, nici legi fizice. „Nu vom mai determina legile fonetice sau formulele analogice, de care sânt pline manualele actuale, ci legile generale, care nu au valoare numai pentru un singur moment în evoluția unei limbi, ci, din contră, sânt' vecinice, căci ele nu se mărginesc la o singură limbă, ci se extind asupra tuturor în mod egal“ (p. 11). Dar recunoaște singur, că partea slabă a acestor legi consistă în aceea că ele enunță posibilități nu necesități (p. 15). Nu trebuie să ne temem nici de primejdia de a creă o știință aprioristică, căci primejdia aceasta există totdeauna: „dacă n'o facem în mod explicit, însemnează că ne mulțumim a o face în mod implicit, fără garanții și control“. Astfel de legi generale ar fi tendința de a distinge formele nominale de cele verbale (care se găsește, în mod independent, la Indoeuropeni și la Semiți), reducerea cazurilor la una sau două forme (sing. și plur.) în engleză, persană, franceză, — iar ca fenomene de fonetică generală trecerea spontană, independentă de vecinătatea sunetelor, a lui *f* în *h*, niciodată invers. Cât de primejdioasă poate fi însă o generalizare prematură arată faptul că, în limba română, nu $f > h$, ci dimpotrivă, prefacerea lui *h* în *f* este cea obicinuită (cf. *praf*, *vârf*, *burduf*, *vătaf* etc.).

Ca și Saussure, el crede că cercetarea istorică în studierea limbilor nu mai poate fi singura noastră preocupare. „Istoria limbei este un moment esențial în dezvoltarea lingvistice, dar nu poate fi ținta, ci numai un mijloc al ei“ (p. 7) și: „Noua lingvistică generală, întemeiată pe studiul precis și amănunțit al tuturor limbilor, în toate perioadele lor de dezvoltare, îmbogățită prin observații delicate și prin măsurări precise anatomice și fiziologice, luminată prin teoriile obiective ale psihologiei moderne aduce o înnoire desăvârșită a metodelor și a ideilor: faptelor istorice particulare le suprapune o doctrină de ansamblu, un sistem“.

Foarte justă observare că, pentruca o etimologie să fie convingătoare, trebuie ca coincidențele cu etimonul să fie întreite, referindu-se la sunete, sens și la formele gramaticale (d. ex. *coquere* — *coctum* > rom. *coace* — *copt*). De aceea, în afară de cazuri rare (ca *Lesueur* < *ille sutor*), explicațiile etimologice ale numelor proprii nu au decât valoarea unor jocuri de spirit (p. 27).

Tot astfel se arată cât de greșită e părerea atât de răspândită, că limbi ca cea latină ar fi sintetice, iar altele, ca cele romanice, analitice. Exemplele citate, care arată cum în locul unor forme devenite neexpresive, ca viitorul *cantabo*, au

fost preferite forme expresive, ca *cantare habeo* sau *volō cantare*, sânt o dovadă că formele compuse nu se întrebuintează spre a analiza și cele unitare spre a sintetiza. Formele care nu par unitare rezultă din faptul că forme separate au devenit obicinuite. În loc de *ferai* avem azi în limba franceză *je veux* (sau *je vais faire*, în care *veux*, *vais* și-au și pierdut valoarea de cuvinte expresive, devenind simple instrumente gramaticale. Romanul care ziceă *facere habeo* nu făcea analiză, precum Francezul care zice *je ferai* nu face sinteză. Analiza și sinteza sânt termeni logici, care ne înșeală asupra procesului real.

S. Pușcariu.

W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*. Zweiter Teil: Wortbildungslehre. (În „Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher“. I Reihe: Grammatiken, 2. Band) Heidelberg, Winter, 1921. Pp. XII, 175.

E. Gamillscheg und L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre* (în „Biblioteca dell'Archivum Romanicum“, diretta da Giulio Bertoni, Serie II. Linguistica, Vol. 20), Genève, Olschi, 1921. Pp. 230.

Publicând al doilea volum din „Gramatica istorică a limbei franceze“, Meyer-Lübke, vecinic frământat de a găsi cea mai sistematică formă pentru manualele sale științifice, urmează metoda întrebuintată în volumul prim. Precum, vorbind despre fonologia și morfologia istorică a limbei franceze, el căutase să strângă în grupuri cât mai mari și mai încăpătoare evoluția sunetelor și formelor, astfel ca cetitorul să nu se aleagă numai cu o sumă de fapte de amănunt, ci să cunoască însăși tendințele generale și cauzele efective în modificarea rostirei și flexiunii tradiționale, — tot astfel, studiind derivațiunea, el izbutește cu măiestria-i cunoscută, să aranjeze materialul în categorii mari și unitare. Ceea ce încercase cu treizeci de ani în urmă, în „Gramatica italiană“, se realizează acum în „Gramatica franceză“. „Toate evoluțiile unei limbi au anumite cauze și ele se fac după anumite reguli; nimic nu este întâmplător și arbitrar. Lucrul acesta s'a recunoscut de mult în studiul fonologiei și morfologiei și recunoașterea lui formează însăși temelia cercetărilor noastre științifice; dar el e adevărat, în aceeași măsură, pentru derivațiune. Ceea ce ne pare izolat, trebuie să facă parte dintr'o grupă mai mare; dacă însă nu găsim nexul acesta, trebuie să ne punem întrebarea, de nu e cumva greșită concepția și falsă analiza noastră“ (p. VII).

Studiind mai întâiu sufixele, apoi prefixele și în urmă compunerea cuvintelor franceze în desvoltarea lor istorică, Meyer-Lübke caută să precizeze înseși regulile derivațiunii, urmărind schimbările formale ce au loc la legarea elementului